

Zajímavá polenská výročí v roce 2001

1251 (750 let) – 16. února zemřel Přibyslav z Obřan, později zvaný z Křižanova, bratr Jana z Polmny. Patřily mu statky na Žďársku a obce Přibyslav, Německý Brod, Bělá a panství křižanovské. Na přání Jana z Polmny chtěl založit žďárský klášter, během příprav však onemocněl a zemřel. Smrtí Jana z Polmny a Přibyslava z Křižanova vymřela polenská větev Janoviců a panství Polná přešlo na Jana z Dobřan, později uváděného z Polné. (Karel Turecký: *Rozrod pánů z Polné*, Polensko č. 1/1938, str. 8 a 10)

1291 (710 let) – Záviš z Polné (syn Jana z Polné /Dobřan/) uveden jako přísedící zemského soudu v Praze. (Karel Turecký: *Rozrod pánů z Polné*, Polensko č. 1/1938, str. 11)

1451 (550 let) – vyhořelo celé město, ušetřen zůstal pouze hrad. (Kolektiv autorů: *100 let požárního sboru v Polné*, vyd. v Polné 1973, str. 5)

1471 (530 let) – počátkem roku jednali na polenském hradě o smíru zástupci českého krále Jiřího z Poděbrad a uherského krále Matyáše. V dubnu, již po smrti Jiřího z Poděbrad (zemřel 24. března), se do Polné dostavila delegace českých pánů k přípravě nových mírových jednání. Krátce nato se však znovu rozhořely boje. Polnou vlastnil Zdeněk ze Šternberka, příznivec krále Matyáše. (Karel Křesadlo: *Nejstarší polenské privilegium z roku 1479*. In: *500 let privilegia Viktorina z Kunštátu*, vyd. Městský národní výbor v Polné 1979, str. 3)

1481 (520 let) – majitel polenského panství Viktorin z Kunštátu potvrdil privilegia nízkovské rychtě a povolil provoz krčmy pouze s polenským pivem i právo vařit vlastní pivo. (František Půža: *Podddanství lidu vesnického na bývalém panství Polensko-přibyslavském*, vyd. Okr. organ. rep. strany v Přibyslavi 1937, str. 123)

1511 (490 let) – Hynek Boček z Kunštátu potvrdil Polné městská práva udělená Viktorinem z Kunštátu. (Karel Křesadlo: *Nejstarší polenské privilegium z roku 1479*. In: *500 let privilegia Viktorina z Kunštátu*, vyd. Městský národní výbor v Polné 1979, str. 8)

1551 (450 let) – velký oheň, který vypukl na Dolním městě, zachvátil téměř celé město. (A. B. Mák: *Město Polná*, nákl. polenského časopisu „Rozhledy“, 1903, str. 18)

1571 (430 let) – vladýka Šimon Šléglovský z Šicendorfu se stal úředníkem na Polné ve službách Zachariáše z Hradce. Šléglovští z Šicendorfu měli svůj rodový erb, byli majiteli vsí Jamné a Rybné. Roku 1641 rod vymřel. (Václav Němec: *Osudy lidí pod Peperkem*, vyd. Okr. výbor ČSL ve Žďáře n. Sáz., str. 19)

1571 (430 let) – 17. září zemřela Kateřina z Hradce; polenské panství odkázala manželovi Zachariáši z Hradce a svému jedinému synovi Menhartu Lvovi. (František Pojmon: *Polná*, nákl. vlast. 1897, str. 35)

1601 (400 let) – Hertvík Žejdlíc ze Šenfeldu zvýšil příjmy polenskému děkanovi (poplatky byli zatíženi pololánici ze vsí Záborná, Brzkov a Hor. Věžnice; jiný plat děkanství plynul ze zámeckého pivovaru). (Karel Turecký: *Listář města Polné*, příl. sborníku Polensko 1940, str. 40-42)

1651 (350 let) – 7. září se svolením děkana Kazimíra Burešovského prodala obec ohrazený pikartský hřbitov Na Pátku za 10 kop grošů Marku Krumovi. (Břetislav Rérych: *Obyvatelé a měšťané staropolenští*, vyd. Musejní spolek v Polné 1913, str. 20)

1651 (350 let) – 9. září způsobila 19 hodin trvající bouře se silným krupobitím obrovské škody na polích a v zahradách na Polensku, Žďársku, Jihlavsku a Meziříčsku. (František Pojmon: *Polná*, str. 53)

1681 (320 let) – 16. března uzavřeli Židé, žijící v Polné na okraji města Pod Kalvárií, s městem smlouvu o zřízení židovského města v prostoru Horního města; smlouva byla 12. 4. 1682 ve Vídni potvrzena; město postavilo Židům 16 domků s kamennou podezdívkou a místo ohradili a opatřili branou. Pro Židy žijící v Polné byl vydán statut a sjednána smlouva s městem. (A. B. Mák: *Město Polná*, nákl. polen. časopisu „Rozhledy“ 1903, str. 35)

1701 (300 let) – polským děkanem se stal Pavel Haberlandt; větší bohoslužby přenesl z kostela sv. Anny do kostela sv. Kateřiny. Rozestavěný kostel Nanebevzetí Panny Marie se nabídl dozorovat italský stavitel Jan Spinetti; po odstoupení stavitele Víta z Nového Veselí pak převzal celou stavbu. (Pavel Antonín Haberlandt: *Paměťhodný záznam o novém polenském kostele*, Polensko č. 1/1939, str. 8-9)

1711 (290 let) – na věž radnice, stojící uprostřed náměstí, byly umístěny hodiny a věž pokryta plechem. (Jiří Michálek: *Historie staré radnice 1479-1945*, rukopis z října 1946, str. 9)

1741 (260 let) – velké krupobití zničilo na Polensku úrodu. 8. prosince do Polné přitáhlo 1300 rakouských vojáků, ustupujících před saským a bavorským vojskem; zůstali zde 10 dní. (A. B. Mák: *Město Polná*, str. 16)

1761 (240 let) – začali v Polné poprvé sázet brambory, což tehdy bylo záchranou před hladem. (Václav Němec: *Osudy lidí pod Peperkem*, str. 35)

1771 (230 let) – po velké neúrodě nastal hlad; vlivem různých chorob a hladem zemřelo mnoho lidí; chléb se pekl z otrub a mlýnského prachu, lidé jedli trávu a listí ze stromů. (František Půža: *Kronika přibyslavská*, nákl. Společества různých živností v Přibyslavi 1914, str. 91)

1781 (220 let) – zrušeno Literátské bratrstvo a jeho majetek – 2 715 zl. - byl převeden na školní fond. (Vincenc Říha: *Literácké bratrstvo v Polné*, Polensko č. 3/1940, str. 13)

1791 (210 let) – polenský rodák Václav Tureček, bývalý dvorní kaplan v Drážďanech, založil Nadaci školní na ošacení chudých žáků na panství polenském. (František Půža: *Kronika přibyslavská*, str. 365)

1811 (190 let) – v listopadu otevřeli na kaplance již čtvrtou školní třídu a počet žáků v Polné tak stoupl na 362. Václav Pešina se přičinil o založení industriální školy pro dívky, která v té době neměla na Vysočině obdoby; v roce 1812 škola měla již 70 žákyň a krajský úřad měšťanskou školu povýšil na Školní ústav v Polné. (Bohuslav Hladík: *Stará polenská škola*, vyd. Muzeum vysočiny Jihlava 1965, str. 7 a 8)

1821 (180 let) – v Polné byl založen Čtenářský spolek, v pořadí devátý v Čechách, v němž se scházelo až 30 osob. (Ivan Pfafl: *Obrozenská společnost na Vysočině*, nakl. KLP Praha 1995, str. 29-30)

1821 (180 let) – 15. července večer udeřil do věže na kaplance blesk a zapálil ji, oheň byl však uhašen. (Ignác Spinar: *Památník školy polenské*, nákl. vlast. Polná 1884, str. 23)

1821 (180 let) – 10. června nečekaně napadlo hojně sněhu. (František Půža: *Kronika přibyslavská*, str. 106)

1831 (170 let) – v Čechách řádila cholera; v Polné nemoci podlehl 21 lidí. (Karel Pražan: *Výpis z památních listův...*, Polensko č. 3/1938, str. 40)

1831 (170 let) – Žďár nad Sázavou a Vojnův Městec připojeny k polenskému panství. (A. B. Mák: *Město Polná*, str. 11)

1841 (160 let) – 19. června se v Polné narodila a téhož dne byla J. T. Khunem pokřtěna Theodora Němcová, dcera spisovatelky Boženy Němcové. (Miroslav Ivanov: *Zahrada života paní Betty*, str. 144)

1841 (160 let) – 15. srpna přijel do Polné Karel Havlíček Borovský, přítel Antonína Pittnera, s nímž byl v písemném styku; jako bohoslovec se spolu s vikářem Brůžkem zúčastnil primice polenského rodáka Františka Pojmona. (Bohuslav Hladík: *Božena Němcová a Polná*, vyd. Kulturní klub MěNV Polná 1976, str. 11 a 12)

1851 (150 let) – státní poštovní sběrna, založená v Polné r. 1842, byla povýšena na poštovní expedici; poštu v Polné provozovala dědičně rodina Putterlíkova od r. 1837 (zal. tzv. smluvní sběrna) až do r. 1918. (Jan Prchal: *Z historie polenské pošty*, výstavní exponát, list č. 37)

1851 (150 let) – 1. června zavedena v rakouských zemích četnická služba; četnická stanice v Polné vykonávala do r. 1855 službu také v Přibyslavi. (František Půža: *Kronika přibyslavská*, str. 202)

1871 (130 let) – 20. ledna zahájila provoz železniční stanice Polná-

Štoky v Německém Šicendorfu; Severozápadní dráha se Polné vyhnula o 6 km. (František Mach: *Stalo se před sto lety*, Polensko č. 1/1996, str. 20-21)

1871 (130 let) – masné krámy na Sezimově náměstí byly zbořeny i se stavením zvaným „Bouda“; stály a sloužily zde 500 let. (Karel Turek: *Privilegia řeznického cechu v Polné*, Polensko č. 2/1938, str. 16)

1871 (130 let) – v létě zahájili stavbu telegrafní linky z Brna do Žďáru n. Sáz. a Jihlavy přes Polnou. (Jan Prchal: *Z historie polenské pošty*, výstavní exponát, list č. 47)

1871 (130 let) – z bývalého Podhorského mlýna zřídil nový majitel A. Pospíchal škrobárnu. (Jaroslava Hoffmannová: *Vystěhovalectví z Polné do Severní Ameriky...*, nakl. Vysočina Havlíčkův Brod 1969, str. 13)

1881 (120 let) – na podzim byla zbourána a odstraněna zřícenina domu zvaným „Na Sboru“ v ulici Na Pátku, kde bývali Čeští bratři. (Břetislav Rérych: *Čeští bratři v Polné*, Polensko č. 1/1940, s. 5)

1891 (110 let) – založen místní mužský odbor Národní jednoty pošumavské a ženský odbor Červeného kříže. (A. B. Mák: *Město Polná*, str. 30)

1891 (110 let) – nákladem 8 322 zlatých byla v říjnu dostavěna školní budova v Janovicích; 25. října vysvěcena a předána do užívání. (Stanislav Sobotka: *Janovice – 100. výročí nové školy*, vyd. Městský úřad Polná 1991, str. 8-9)

1901 (100 let) – císař František Josef změnil Leopoldu Hilsnerovi trest smrti na doživotí; vězeň L. H. byl v červnu odvezen na Pankrác. (Bohumil Černý: *Vražda v Polné*, vyd. Magnet 1968, str. 193)

1901 (100 let) – z Polné do Janovic byla zřízena státní silnice. (A. B. Mák: *Město Polná*, str. 13)

1911 (90 let) – 1. listopadu hasil polenský sbor dobrovolných hasičů velký požár osmi statků v Horních Věžnicích. (Kolektiv autorů: *100 let požárního sboru v Polné*, str. 12)

1911 (90 let) – městská elektrárna v Polné, postavená nákladem 320 tisíc korun dle projektu stavitele Křeliny, zahájila v červenci provoz. (Břetislav Rérych: *Polná, průvodce po městě a okolí*, nákl. Odboru Klubu čl. turistů v Polné 1927, str. 22)

1911 (90 let) – 26. listopadu otevřel Osvětový sbor pro Polnou a okolí v místnosti Měšťanské Besedy U Slovana veřejnou čítárnu. (Gustav Vítek: *25 let Husovy knihovny v Polné*, nákl. Měst. spořitelny v Polné 1940, str. 2)

1911 (90 let) – továrník František Sláma přestěhoval svůj závod na výrobu drobné kovové galanterie z Prahy-Žižkova do Polné a zahájil stavbu tovární haly za Barborou (v r. 1912 zaměstnával již 30 osob). (Jaroslava Hajnová: *Co možná nevíte o TKZ, spol. s r. o.*, Polensko č. 2/1996, str. 16)

1911 (90 let) – 17. dubna se v Polné narodil Josef Kuhn, varhaník a hudební skladatel. (Jan Prchal: *Významní rodáci a obyvatelé Polska*, rukopis připravovaný k vydání, str. 145)

1921 (80 let) – ze statistických údajů únorového sčítání lidu na Polensku: Polná – 4525 obyvatel, Nížkov – 623, Janovice – 488, Dobrouťov – 469, Hrbov – 363, Brzkov – 347, Záborná – 344. (časopis Pohoří č. 3/1921, str. 44)

1921 (80 let) - koncem roku spojuje v sobě Husova knihovna v Polné knihovny těchto spolků: Hospodářský spolek, Měšťanská Beseda, Národní jednota pošumavská, Okresní osvětový sbor, Sokol, Všeodborový spolek dělnický, Místní sdružení Čes. Sekce Volné Myšlenky a také obecní knihovny. V Husově knihovně tak bylo soustředěno 4574 svazků knih. (Gustav Vítek: *Seznam knih Husovy knihovny v Polné*, nákl. Husovy knihovny 1922, str. 4)

1951 (50 let) – 4. března vzniklo samostatné hodinářské družstvo Elchron a 30. dubna byl zahájen provoz mlékárny Za Nádražím; soukromí živnostníci byli komunistickým režimem postupně likvidováni, některým bylo dovoleno provozovat své řemeslo ve Sdruženém komunálním podniku, který byl v tom roce v Polné založen. (30 let budování Polné, vyd. MNV Polná 1975, str. 19, 21 a 22)

1951 (50 let) – rozhodnutím Krajského národního výboru v Jihlavě ze dne 20. června byl Lidový dům odebrán původnímu majiteli Spolku Lidový dům v Polné; navrácen byl až za 40 let. (*Výzva k navrácení Lidového domu v Polné původnímu majiteli*, Polenský zpravodaj č. 5 /1991, s. 9)

1961 (40 let) – v sodovkárně, kterou převzal n. p. Jihomoravské pivovary Jihlava, byla provedena výměna starých strojů za poloautomaty; výroba limonád se zvýšila na 14 tisíc láhví za směnu. (30 let budování Polné, str. 23)

1961 (40 let) – 5. března vyhořela kotelna a mlýn Na Podhoře. (Kolektiv autorů: *100 let požárního sboru v Polné*, str. 15)

1971 (30 let) – v Janovicích byla zrušena škola a žáci pak dojížděli do Polné. (Stanislav Sobotka: *Janovice – 100. výročí nové školy*, str. 20)

1981 (20 let) – Základní devítiletou školu v Polné navštěvovalo 777 žáků (ZDŠ měla 34 učitelů a 26 tříd). (Zdeněk Jaroš: *Dějiny chlapecké školy*. In: *Z dějin českého školství v Polné*, str. 16)

1991 (10 let) – Klub českých turistů se oddělil od TJ Slavoj Polná a začal opět působit samostatně. 18. listopadu zahájil svou činnost Úřad práce Jihlava – pobočka Polná; v Polné bylo 193 uchazečů o práci, nezaměstnanost činila 3,81 %. Rozhodnutím Ministerstva strojírenství a elektrotechniky ČR byl ze státního podniku Tokoz Žďár n. Sáz. vyčleněn polenský závod a založen samostatný podnik TKZ Polná. Započala výstavba zdravotního střediska. (Polenský zpravodaj roč. 1991)

Nejkorpulentnější z korpulentních

K útěše korpulentních dam dovoluji si sdělit něco z Polné, minulé a nyní, o silných zdejších dámách.

V muzeu města, které je tak bohatě a originálně instalováno na hradě Polné, chovají „knihu kůru literáckého“ z roku 1688. Tehdy každého „bratra“ a „sestru“, který se za „ouda“ sboru přihlásil, zapsali do této literácké knihy: v levé části do jakési rubriky „má dáti“, a když osoba zemřela, napsali vpravo do rubriky života „dal“ jeho datum úmrtí spolu s vtipným nekrologem, který osvětloval jeho život, ba často i podobu.

V literácké knize čteme o první polenské korpulentní dámě, o paní Doplerové, toto: „Tato paní sestra kůru literáckého by stěží skrze ucho jehelní projíti mohla, protože těla obšírného a tlustého byla, že se jí rovná osoba ženská v Polny nenacházela. Nicméně, že ačkoliv bohatá byla, chudobu a sprostnost milovala, k projití té cesty jehelní podrobena nebyla, nýbrž jak dobrá naděje je, svátostmi opatřena obyčejnou katolickou spasitelnou cestou 20tého octobris 1691, v sešlým již věku na věčnost se odebrala.“

Jak je vidět, byly vždy mezi polenskými matronami korpulentní dámy a jsou až dosud. Ačkoliv korpulentnost není na naší Vysočině žádným běžným jevem, jsou tu občas osoby, které jsou pořádnou výjimkou z pravidla. I když mnohé mívají vesměs přes 120 kg, bývají neobyčejně čilé a hezké.

Avšak žádná z nich nedosáhla dosud, a doufajte, že ani Vy, vážené dámy, nedosáhnete váhy proslulé Poleňáčky, miss Antoanetty, jak se sama na svých cestách po Evropě tato obryně nazývala. Vlastním jménem Antonie Charousová dosáhla užasné váhy 240 kg již ve svých 18 letech.

Již jako malé dítě rostla, jedla a tloustla Tonička neobyčejně. Rodiče jí jednu dali fotografovat v národním kroji. Vypůjčili si pro ni od nejsilnější dámy v Polné šněrovačku, ale protože děvče bylo v pase silnější než ta silná paní, museli vypůjčenou šněrovačku povolit dočista.

Do 12 let chodila Antonie do školy. Matka, v Polné zvaná „Popelářka“, když viděla, jakou je dcera v Polné atrakcí, velmi jí dopřávala. Jak zlí jazykové tvrdily, krmila ji i v noci, aby zůstala unikátní. Ve škole budila žačka Charousová senzaci a pro svou vyvinutost i rozpaky. Tenkrát chodily ještě děti do kostela po dvou - „v páru“. Jednou se dostal do Polné na školu nový pan učitel. Když přivedl své školačky do chrámu, vidí najednou mezi dětmi předcházející třídy panímámu jako horu. Šel k ní a rezolutně ji vyřval: „Ale dovolte panímámo, laskavě se postavte někam jinam, tady přece

jsou školní děti!“ Za všeobecného veselí přítomných se na posvátném místě vysvětlilo, že se „panímáma“ drží za ruku malé dívenky, své spolužačky, a že tedy do „páru“ patří. Antonie Charousová velmi pěkně kreslila. Ve volných chvílích pokračovala ve vedlejším zaměstnání své matky, staré „Popelářky“, která nožem velmi dovedně vyškrabovala ornamenty a ozdoby na velikonoční kraslice.

Jedenkrát byl v Polné cirkus a Tonička se šla také podívat. Sotva však dosedla na lavici, lavice se přelomila a spadla i s ní na zem. Obecenstvo se dalo do velikého smíchu a cirkusový klaun, který přiběhl na místo „neštěstí“ toho hned využil a volal do publika: „Prosím, to bylo číslo první!“

Tonička Charousová byla potom s povolením úřadů ze školy propuštěna. Na těle prospívala tak ohromně, že se s rodiči vydala po světě ukazovat jako miss Antoanetta. Prošla mnoho cirkusů a panoptik a s nimi projela mnoho měst. Svou vysokou, mohutnou, silnou, ale přitom souměrnou postavou budila všude pozornost.

Miss Antoanetta sjezdila, coby cirkusová atrakce, celý svět, jen v Polné se nikdy, ani když sem přijel „její“ cirkus, neukazovala. Sem jezdila jen na letní zotavenou, každoročně těžší a tlustší. Sedět musela na dvou židlích, lůžko měla zvlášť upravené, protože obyčejná postel jejích 250 kilogramů nevydržela.

Miss Charousová byla obdivována i na klinikách. Její matku však ve Vídni nepotěšil jeden z lékařů, když Antonii předpověděl jen 24 let věku. Dožila se o rok déle. Přišla totiž I. světová válka, konec cestování s cirkusy, nedostatek potravin a špatná výživa. Miss Antoanetta zemřela uprostřed

Fig. Re-heros, Roma
MASSIMILIANO I Re dei Nani, di anni 45, alto cm. 80
e suo figlio MAX di anni 24, alto m. 1,80

světové vojny. Nedlouho po ní zemřel jiný světoběžník, naprostý opak Antoanetty. Byl to polenský rodák Max Záborský, trpaslík 80 cm vysoký. I on téměř celý život trávil po různých cirkusech. Jeden čas působil ve Španělsku, kde vozil v kočárku taženém párem poníků děti z královské rodiny. Max se v I. světové válce vrátil ze světa do Polné, kde zemřel, neznaje již česky, týž rok jako miss Antoanetta. Svou dobrodružnou životní pouť završil ve věku 53 let v městském chorobinci.

A tak si vážené dámy z vaší korpulentnosti nic nedělejte. Do váhy miss Antoanetty máte velmi da-

leko a do věku paní Anny Doplerové ještě velmi dlouho. „Byloť jí matrone polenské“, podle knihy ze 17. století – 80 jar.

Walter Kuba a Jan Prchal

Továrna na obuv Mattausch & Haneschka v Polné

Koncem roku 2000 přinesl člen Klubu Za historickou Polnou Radek Brukner na schůzku Klubu dvě vázané knihy formátu A4, nalezené v hromadě starého papíru. Jedna z knih sloužila jako účetní doklad a má německy psaný název Roční výkazy z let 1916, 1917, 1918 a

1919. Všimneme si však nejdříve podrobněji druhé zajímavější knihy.

Na štítku přední vazby je nápis Arbeiter-Verzeichnis - Seznam pracovníků. Kniha obsahuje 100 předtištěných listů, dvojstrana má 11 základních kolonek pro osobní záznamy. V knize byl založen zelený výdejní lístek na jeden pár salónních lakovaných bot firmy

Mattausch & Haneschka (dále jen M+H). Dle místa nálezu záznamní knihy a výdejního lístku je zřejmé, že se jedná o důležitý doklad o činnosti jedné z významných továren v Polné, působících zde koncem 19. a počátkem 20. století.

Továrna na výrobu bot vídeňské filiálky M+H byla umístěna do velké jednopatrové budovy na konci Horního města pod hostincem Na Krajzontě. Svou činnost v Polné zahájila v lednu 1896, první zaměstnanice přijala po jistých přípravách 22. ledna. Z článku Milana Šupa *Polenští ševci* /Polensko č. 2/1996, str. 5/, dobových statistických údajů a dalších pramenů se dovídáme, že v r. 1902 továrna zaměstnávala již 92 dělníků. Vezmeme-li v úvahu, že v té době v Polné provozovaly podobnou činnost ještě dvě další továrny Amálie Baschové a Taur & Špinar, větší počet menších obuvnic-

kých a jednotliví výrobci¹⁾, byl počet zaměstnanců firmy M+H na tehdejší dobu poměrně vysoký /např. firma Baťa v r. 1904 zaměstnávala 126 osob a byla považována za jednu z největších obuvnických továren v českých zemích/.

V knize je postupně 11 sloupců: Vor-und Zuname (jméno a příjmení), Wohnort (bydliště), Geburts-Jahr (rok narození), Heimats – Gemeinde, Heimats – Land (domov-domovská obec, země), Arbeitsbuch ausgestellt von der Gemeinde (pracovní knížka vystavená obcí...), Eintritt (příchod - vstup), Zuletzt in Arbeit gestanden bei (naposledy pracoval u...), Art der Beschäftigung (druh zaměstnání), Mitglied der Krankenkassa – Unfallversicherung (členem nemocenské pojišťovny – úrazové pojištění), Austritt (datum výstupu – odchodu z firmy), Anmerkung (poznámka). Dle záznamů ve dvou sloupcích „vstup a výstup“ je zřejmé, že největší počet zaměstnanců (a tím i prosperita firmy) byl zaznamenán v letech 1900-1914. Jako „druh zaměstnání“ jsou uváděny profese: Papperin (lepička, event. lepič), Stepper (stehovač – prošivač), Bodenarb. (příštipkář), Tischarb. (dělník u stolu???), Ausschneider (vystřihovač), Holz nagler (flokař – flokovač), Alterleder (důchodce). Ve sloupci „naposledy pracoval u...“ se často objevují obuvnické firmy: A. Baschová – Polná, Taur a Špinar – Polná, A. Geschwindt – Polná, Brüder Klein – Jihlava, Josef Vašátko – Žďár n. S., Bič a Frankl – Třebíč, Ludvík Došek – Polná, ale jsou zde uvedeny i firmy ze vzdálenějších míst, např. Vídeň, Znojmo, Olomouc.

Zajímavá je rubrika Anmerkung (poznámka), psaná drobným švabachem. Jedinou větou dokázal zapisovatel vyjádřit důvod propuštění. Jako nejčastější důvod propuštění je uváděn „nedostatek práce“. Jsou zde však další záznamy: propuštěn pro nekvalitní práci, v práci nespolehlivý, dobrovolně vystoupil, byl to dobrý dělník, propuštěn na vlastní žádost, propuštěn pro hrubost, odešla do služby, zemřel, propuštěn pro nemoc, povolán na vojnu, vystoupila po úmrtí manžela, apod. Všechny zápisy jsou psány německy, vyjma jediného českého zápisu: „pracovala ke spokojenosti - odešla do služby“. Dalo by se říct, že tato rubrika v tehdejší době sloužila jako stručný „kádrový záznam“. Jednou jedinou kratší větou a bez politického zabarvení se dala vyjádřit charakteristika člověka.

V letech 1896-1920 firma M+H zaměstnávala 583 osob, z toho 551 dospělých a 32 mladistvých. Převážná část dělníků pocházela

z Polné a blízkého okolí, výjimku tvořilo jen několik zaměstnanců ze vzdálenějších míst, např. z Žebráku nebo Dolních Pavlovic. Nejstaršími zaměstnanci byli Václav Krátký, nar. 1833 (v kolonce *důvod ukončení práce* uvedeno: zemřel), František Balzer, nar. 1836 (pro-

puštěn v r. 1903 z důvodu nedostatku práce!; tedy v době, kdy firma nejvíce prosperovala; pozn. autorů), Ludvík Jekl, nar. 1837 (rovněž propuštěn z důvodu „nedostatku práce“ v r. 1908, v době, kdy mu bylo 71 let), Anna Přikrylová, nar. 1845 (propuštěna v r. 1905 pro „nedostatek práce“). Nejmladším zaměstnancem byl Augustin Bárta, nar. 27. 8. 1898, přijatý do pracovního poměru v říjnu 1912 jako lepič-učedník.

Všimněme si ještě některých příjmení zaměstnanců, z nichž mnohá se v Polné dodnes udržela: Barák, Bárta, Brabec, Brukner, Cejnek, Cink, Coufal, Čumpl, Dobrovolný, Dohnal, Došek, Dvořák, Fiala, Fichtner, Filipenský, Gabriel, Gregar, Hájek, Havlíček, Heilandt, Holcman, Chalupa, Chalupník, Chvátal, Jaroš, Jekl, Joukl, Kislinger, Klement, Klíma, Klimeš, Klusáček, Koumar, Krátký, Krato-

chvíl, Krčál, Kubíček, Lán, Laška, Mach, Matějček, Maštera, Matoušek, Minář, Moučka, Musil, Müller, Neubauer, Novák, Novotný, Pařík, Pešák, Pernický, Peřina, Pibil, Pospíchal, Prchal, Procházka, Radouš, Rychtecký, Sobotka, Stejskal, Svoboda, Šejstal, Šimek, Šitavanc, Škaryd, Smejkal, Štohanzl, Šturm, Vacek, Veselý, Vítek, Vytlačil, Wollmann. Některá česká příjmení jsou psaná německy: Havlíček – Hawlíček, Klimeš – Klimesch, Kratochvíl – Kratochwil, Pešák – Peschak, Vacek – Watzek, apod. Přestože převládají česká příjmení jsou zde uvedena i jména židovských občanů, členů bývalých polenských rodin: Aufrecht, Basch, Lövl, Moric, Poláček, Ratsam. Poměrně velký počet lidí přišel do firmy z Vídně. Není to však v době před sto lety nic neobvyklého. Do Vídně se často chodilo za prací nebo tzv. na zkušenou a mnozí z těch, kteří to zkusili, se pak z různých důvodů vraceli domů.

Ze záznamů v knize evidovaných zaměstnanců továrny M+H zjistíme ještě další cenné údaje o činnosti firmy. Výroba obuvi byla ukončena v roce 1920. Posledním zaměstnancem byl kočí František Nováček, který byl propuštěn 21. května 1920. Opuštěnou budovu majitel nabídnul k prodeji.

Dne 29. října 1920 bylo na schůzi zastupitelstva v Polné oznámeno, že s úmyslem zakoupit bývalou továrnu od majitele Goldsmidta z Vídně přišlo Obilní družstvo, jehož členové zvažovali zřídit zde hospodářskou školu.²⁾ Jednání o prodeji probíhala na pěti schůzkách v průběhu roku 1921. Na první schůzce 27. února majitel požadoval 335 000 korun.³⁾ K dohodě došlo až počátkem roku 1922, kdy 2. února bylo ustaveno kuratorium hospodářské školy v Polné. Předsedou byl zvolen Josef Dvořák ze Záborné a místopředsedou Karel Losenický z Polné. Záštitu za správu výboru převzali Jan Pleva, poslanec a člen Okresního zastupitelstva a dr. Emanuel Sova, zástupce ministerstva zemědělství. Kuratorium schválilo koupi budovy za 255 000 korun. Ředitelem školy byl zvolen Inž. J. Šilhánek.⁴⁾ Po adaptaci budovy bylo v Odborné hospodářské škole v Polné 3. listopadu 1922 zahájeno školní vyučování.⁵⁾

Z účetní knihy Roční výkazy zjistíme, že výroba obuvi od roku 1916 až do roku 1919 neustále klesala. Zatímco v roce 1916 se vyrobilo ještě 28 660 párů bot, v roce 1919 to bylo pouhých 6 101. Domněnka o úpadku firmy z důvodu hospodářské a společenské

krize v druhé polovině I. světové války, bude nejspíš správná. Účetní kniha je vzorně a krasopisně vedená. V devíti položkách (dům, daně, topení, světlo, poštovné, movitosti, nemocenská pokladna, ostatní výdaje, doprava na dráhu) je úplný přehled o hospodaření firmy. Je škoda, že se nezachovaly podobné účetní knihy a písemnosti z let předchozích.

O továrně na obuv M+H se v dostupné literatuře, ani v kronikách města mnoho nedozvíme. Nejzákladnější informace přinesl až v roce 1996 výše zmíněný článek Milana Šupa. Přitom obuvníci byli vedle soukeníků a kloboučníků nejpočetnější skupinou řemeslníků v Polné. Jejich význam ještě více stoupl v 19. století po postupném zániku kloboučnického řemesla a úpadku řemesla soukenického. Není proto divu, že počátkem 20. století se výrobou bot a živnostmi s tím spojenými (kožaři, barvíři, jircháři, koželuzi, kožešníci, ševci a různí příštipkáři) v Polné zabývalo několik set osob. Firma M+H, která za poměrně krátký čas dosáhla velkého rozmachu, zaujala ve své době v průmyslové výrobě v Polné velmi silnou pozici. Lze říci, že představitelé firmy ve Vídni dobře věděli, proč umístit svou filiálku právě na Vysočinu, do Polné. Mnoha místním obyvatelům poskytli nové pracovní příležitosti a firma lehce a brzy získala mnoho zkušených a v oboru znalých řemeslníků.

Budova tedy poskytla své prostory pro výuku v oboru zemědělství. Odborné hospodářské školy v Polné byly přiděleny pomůcky z kabinetu hospodářské školy v Chrudimi. Do prvního zimního semestru v listopadu 1922 nastoupilo 30 žáků.⁶⁾ A tak bývalá továrna na výrobu obuvi vídeňské firmy Mattausch & Haneschka sloužila dalších 70 let jako škola. Ale to je již námět pro úplně jiný článek.

Poznámky : 1) Srovnej: František Pojmon, *Polná*, str. 190

2) *Pamětní kniha města Polné 1914-1934*, SOkA Jihlava, str. 155

3) Tamtéž, str. 175

4) Tamtéž, str. 178

5) Tamtéž, str. 187

6) J. Prchal, *Dějiny Polné v datech*, rukopis, str. 362

Stanislav Sobotka

Zrušení roboty na Polensku

Vyvazovací tabele nízkovských obcí, které v době projednávání zrušení roboty patřily k soudnímu okresu přibyslavskému a v roce 1879 při provádění reorganizace byly přeřazeny k soudnímu okresu polenskému.

Poznámka: Materiál je uložen v Zemském archivu v Brně – oddíl F 188, velkostatek Polná-Přibyslav.

Nížkov

Jméno povinného	Číslo domu	Dnů roboty			Částka		Jistina	
		Placené potažní	Placené ruční	neplacené ruční	Úrok zl.	Úrok kr.	výroční zl.	výroční kr.
Frant. Ronovský	2	13 3/4	3 2/4	13	14 3/4	55 2/4	18	30
Josef Prukner	3	159	13 3/4		1 20	9 26 2/4	188	50
Josef Laštovička	4	4 2/4	105		1 20	3 37 2/4	72	30
Jakub Černý	6	126*			55	4 51 1/4	97	5
Anežka Frühbauerová	8	156	13		1 33	9 20	186	40
Jan Zikmund	9		104		30	3 5 1/4	61	45
Tomáš Beneš	12	78	6 2/4		45 1/4	4 39 2/4	93	10
František Dvořák	13	67 1/4	8 3/4		2 23 2/4	4 41 1/4	93	45
František Pokorný	16		104		37 3/4	3 8	62	40
Martin Neubauer	17	156*			1 8	6 3/4	120	15
Matěj Havlíček	18	155 2/4	14 2/4		1 29	9 19 2/4	186	30
Josef Pujman	19	10 2/4	106 2/4		43 2/4	3 48	76	
Fr. Weber v Bukové	21	2 2/4	2/4			9		3
Jan Musil	22	156	13		1 32 1/4	9 19 3/4	186	35
Jan Činčera	23		104		48 2/4	3 11 1/4	63	45
František Havlíček	24	156	13		1 5	9 10 2/4	183	30
Matěj Kašpárek	25	156	13		1 18 2/4	9 15	185	
Jan Prukner	27	45	13		36	3 1/4	60	5
Josef Prukner	28	111	13		1 58 3/4	7 2 1/4	140	45
Mikuláš Sobotka	29	157 3/4	13 2/4		1 36 1/4	9 27 2/4	189	10
Jan Gabriel	31	156	13		1 34	9 20 1/4	186	45

Martin Havlíček	32	156	13		1	41 1/4	9	22 3/4	187	35
Václav Klábeneš	34	156*			1	16 2/4	6	3 2/4	121	10
Jakub Feit	35	156	13		1	46	9	24 1/4	188	5
Matěj Kučera	36	104	13		1	23 3/4	6	27 3/4	129	15
Jakub Mokrý	37	156	13		1	58	9	28 1/4	189	25
František Havlíček	39	156	13		1	34 1/4	9	20 1/4	186	45
Josef Pernička	40	156	13		1	38	9	21 2/4	187	10
Josef Zigmund	41	156	13		2	14 3/4	9	34	191	20
vdova Endrlová	42	1 1/2	52			4 2/4	1	47 1/4	35	45
Mikuláš Kučera	48	156	13		1	34 1/4	9	20 1/4	186	45
František Mokrý	50	156	13		1	45	9	24	188	
Jan Augustýn	51	156	13		1	32	9	19 2/4	186	30
Matěj Hrubý	54	17 2/4	107		1	33 3/4	4	28 2/4	89	30
Jan Holeman	57	25 2/4	3 2/4	13		21	1	36	32	
Jakub Sobotka	61	52				41 3/4	3	3	61	
František Sobotka	66	78	6 2/4			45 1/4	4	39 2/4	93	10
		438*	974 2/4	26	45	19	235	29	4709	40
			3267 1/4							

Potažní robota označená * s jedním volem.

Ostatní potažní robota s volským dvojspřežím.

Čp. 13 privilegovaná rychta.

Cena peněžítá ve stříbře 706 zl. 26 3/4 kr.

Odpočet jedna třetina dle par. 16 235 zl. 28 3/4 kr.

Náhrada 2 třetiny dle par. 17 vrchnosti 470 zl. 58 kr.

Částka výroční, hrazená povinnými osobami 235 zl. 29 kr.

Rosička

Jméno povinného	Číslo domu	Dnů roboty			Úrok		Částka výroční		Jistina výkupní	
		Placené potažní	ruční	neplacené ruční	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.
Matěj Dobrovolný	1	9	130 2/4		1	16 2/4	4	34 2/4	91	30
Josef Beneš	2	156	13		1	16 2/4	9	14 2/4	184	50
Josef Beneš	3	104	9		1	6	6	15	125	
Jan Němec	4	156	13		1	15 3/4	9	14	184	40
Jakub Dobrovolný	5	52	4			24	3	3 3/4	61	15
František Kuba	8				1	16 2/4		25 2/4	8	30
Jan Němec	10	30*		13		16 2/4	1	10 2/4	23	30
František Mrkvan	11	156	13		1	19 1/4	9	15 1/4	185	5
František Feit	12	156	13		1	19 1/4	9	15 1/4	185	5
Josef Feit	15	104	9			56	6	12	124	
Josef Beneš	17	52	4			34	3	7	62	20
		945	208 2/4	13	11	1/4	61	47 1/4	1235	40
			30*							

Potažní robota označená * s jedním volem.
 Ostatní potažní robota s volským dvojspřežím.
 Čp. 8 bylo již vykoupené z roboty za 1355 zl.
 Cena peněžítá ve stříbře 185 zl. 21 3/4 kr.
 Odpočet jedna třetina na zrušený odvod daně 61 zl. 47 1/4 kr.
 Náhrada dvě třetiny vrchnosti 123 zl. 34 2/4 kr.
 Částka výroční hrazená povinnými osobami 61 zl. 47 1/4 kr.

Špinov

Jméno povinného	Číslo domu	Dnů roboty		Úrok zl. kr.	Částka výroční		Jistina výkupní		
		Placené potažní	neplacené ruční		zl.	kr.	zl.	kr.	
František Půža	1	156	13		55 3/4	9	7 2/4	182	30
Jan Pavlíček	3	156	13	1	4 2/4	9	10 2/4	183	30
Jakub Štohanzl	4	156	13	1	1 2/4	9	9 2/4	183	10
František Králíček	8	52	13		21 2/4	3	18	66	
Jan Jaroš	10	120	10		32 2/4	6	57 3/4	139	15
Vojtěch Pospíchal	11	156	13	1	1 2/4	9	9 2/4	183	10
Pavel Jaroš	14	52	26		21 2/4	2	56 1/4	58	45
Josef Rosický	15	88	3		48 1/4	5	7	102	20
		936	78	26	6 7	54	56	1098	40

Potažní robota byla předepsána s volským dvojspřežím.
 Cena peněžítá ve stříbře: 164 zl. 47 2/4 kr.
 Odpadá dle par. 16 třetí díl 54 zl. 55 2/4 kr.
 Náhrada 2 třetiny dle par. 17 vrchnosti 109 zl. 52 kr.
 Z této náhrady 1/2 = částka výroční 54 zl. 56 kr.

Jaroslava Hajnová

Ještě něco o A. Vierendelese

V I. čísle X. ročníku Polenska vyšla vzpomínka na A. Vierendelese, nalezená v pozůstalosti Břetislava Rérycha, jejího autora.

Na schůdkách sklenářství p. Vierendelese v Třebízského ulici čp. 59 sedával za našeho dětství důstojný, bělovlasý pán, trochu ušmudlaný, trochu pomatený, jak ostatně je uvedeno v Rérychově článku. Pro nás bylo jeho jméno moc složité, říkalo se mu proto „Verenderes“.

Malovat ale umě! Jeden z jeho obrazů je v majetku naší rodiny. Je to olejomalba – portrét děkana F. Pojmona. Z obrazu se na svět dívá usměvavá tvář s dobrými očima. Jejich výraz potlačuje použití ponuré barvy a oživuje práci jako celek. Na zadní straně obrazu čteme: „P. F. Pojmon, polenský děkan na pensi, mal. A. V. 1895 v manýře Defregsové.“ O autorově signatuře A. V. nás informoval otec, který obraz od A. Vierendelese koupil. Krom této poznámky autora obrazu je tu i obchodní upozornění Achtung, glass! (Pozor sklo!). Obraz totiž je malován na nahnědlé papírové lepence, pravděpodobně na obalu použitého k přepravě skla.

Při jedné návštěvě polenského děkanství jsem byla moc překvapena. V řadě dalších neznámých kněží visí i portrét děkana Pojmona, tentokrát malovaný na plátně, stejným způsobem jako obraz náš, a kdybychom oba obrazy mohli bezprostředně porovnat, asi bychom mnoho rozdílů nenašli.

A tak nám v Polné zůstala památka na nešťastného podivína Vierendelese, aby nám ho občas připomněla.

Milan Šup

Mlýny a mlynáři na Polensku, část I.

Na počátku 20. století klapalo v Českých zemích neuvěřitelné množství sedmi tisíc vodních mlýnů. Poměrně velké množství mlýnů bylo v provozu také na Německobrodsku, kam Polná patřila podle tehdejšího správního uspořádání. Politický okres Německý Brod tvořily soudní a berní okresy Německý Brod, Humpolec, Polná a Štoky.

V politickém okrese Německobrodském, kde hlavní zemědělskou plodinou byly brambory, bylo v roce 1903 činných 109 vodních mlýnů v 63 místních obcích, což znamená, že v každé druhé obci okresu byl funkční mlýn. Vypovídá o tom přehled sestavený z Adresáře pro okres Německobrodský (vyd. Václav Kudrnáč v Turnově).

soudní okres	Německý Brod	Humpolec	Polná	Štoky	celkem
místní obce	42	43	13	23	121
obce s mlýny	23	23	6	11	63
počet mlýnů	40	38	9	22	109

Mnohé z těchto mlýnů byly činné ještě na počátku 30. let 20. století. Podle statistických údajů bylo v tomto období v Čechách ještě 4 362 fungujících vodních mlýnů a na Moravě a ve Slezsku 1 537 vodních mlýnů.

V současnosti, na prahu 21. století, bychom funkční vodní mlýn jen obtížně hledali. Objekty bývalých mlýnů slouží dnes jako obytné, případně hospodářské budovy nebo jsou využívány k rekreačním účelům. Na některé vzpomíná, bohužel jen písnička: „Na potoce, na potoce stával mlýn, dnes už je tam jenom halda rozvalin...“.

Mlynářství patřilo v minulosti k váženým a respektovaným povoláním. S rozvojem nových zdrojů energie, páry a elektřiny dochází od konce 19. století ke zprůměrnění mlynářství, k postupnému zániku řemeslné práce mlynářů a činnosti četných vodních mlýnů.

Dnešní generace zná mlýny pouze z literatury nebo výtvarného umění z časů, kdy mlýny byly pro umělce studnicí námětů vybízejících k jejich ztvárnění. Nelze opomenout ani starší české filmy a pohádky pro děti občas vysílané televizí.

Vraťme se, v souladu s posláním našeho kulturně-historického a vlastivědného sborníku, na Polsko, kde i mlýny mají vlastní, bohatou historii.

Artikuly neboli statuta polenských pekařů a mlynářů dal jejich cechu Rudolf Žejdlíc ze Šenfeldu, pán na Polné, Přibyslavi a Chocni. Mají patnáct obsáhlých ustanovení stvrzených majitelem panství s doložkou: „Na potvrzení a pro lepší toho jistotu já svrchu psaný Rudolf Žejdlíc ze Schönfeldu pečel svou vlastní a přirozenou jistým mým vědomím dal jsem přivěsiti k tomuto listu dobrovolně, jenž jest dán na zámku v Polné v pondělí po sv. Vítu L.P. 1617.“

Dodejme, že cechy i v Polné začaly vznikat již v první polovině 14. století. Po „rebelii“ v roce 1547 je sice Ferdinand I. zrušil, jeho nařízení, jak vyplývá i z výše uvedeného datování artikul polenských pekařů a mlynářů, nebylo důsledně uplatňováno. Cechy byly s konečnou platností zrušeny až v rámci liberalizace obchodu a řemesel v roce 1859. Společenskou funkci si však bývalé cechy zachovaly i v dalších letech. Cechovní tradici do dnešních dnů dodržují polenští řezníci, kteří mají nejstarší zachovalou, latinsky psanou, listinu z roku 1365.

Nejstarší kniha polenských pekařů a mlynářů je z roku 1759. Nahlédněme, alespoň krátce, do této knihy s Františkem Pojmonem v jeho díle *Polná, popis dějepisný, místopisný a statistický*. Zajímavý je soupis předmětů, který měl cech ve svém inventáři v roce 1651, do kterého náležela „matka pokladnice, příkrov, cechovní svíce, fagule, stříkač pro oheň, řebřík, korbel, hák, putýnka k ohni, dvě flinty, sekera, tabule cechovní, futrál

na fagule a měděná nádoba na pivo“. Páni mistři svého řemesla zřejmě při jednání cechu netrpěli žízni. Pílo a hodovalo se i při pořízení korouhve v roce 1732. Nová korouhev stála podle pamětní knihy cechu „mimo všech outrat“ hotových 52 zlatých 26 krejcarů.

Knihy obsahuje „výtah všech poctivých mistrů, kteří ze starých knih do této nově založené knihy od nejstarších až do nejmladšího náležitě vtaženi jsou a budoucně budou“. O tento zápis se zasloužili v roce 1759 cechmistrři Jakub Slaný, mistr pekařský a Antonín Čejka, mistr mlynářský. Také cechovní protokoly vedli páni mistři od roku 1759 až do roku 1852 pečlivě a z větší části v českém jazyku.

Artikuly každého cechu byly jakousi chartou a svým obsahem morálním kodexem toho kterého řemesla.

Nás především zajímá historie mlýnů v polenském regionu.

Z výše již zmíněné cechovní artikuly vyplývá, že již v roce 1617 byl v Polné vodní mlýn a mlynářem byl Antonín Čejka. S tímto jménem se setkáváme mezi staršími cechu i v dalších letech. Borskému mlýnu se, kromě názvu Štohanzlovský, v minulosti říkalo Čejkovský mlýn. V pořadí starších mistrů a cechmistrů cechu pekařského a mlynářského je v roce 1657 uváděn Martin Konzbul, mlynář a Jiřík Fridrich, mistr pekař. Mezi mlynáři jsou v letech 1732-1770 Jakub Čejka a Antonín Čejka. Dalších čtrnáct let byl cechmistrem Jan Rosendorfský a od roku 1784 do roku 1787 Jiřík Čejka, kterého vystřídal Jan Špínar. V letech 1791-1797 se setkáváme se známým mlynářským jménem Fiala – Jakubem Fialou. V dalších letech byl cechmistrem František Klíma, po něm opět mlynář Rosendorfský, tentokrát František, a konečně Josef Špínar, který v cechu působil od roku 1827 až do roku 1841. Pořadí starších mistrů a cechmistrů uzavírá v roce 1852 Josef Rosendorfský.

Podle berní ruly /první berní katastr pro Čechy/ vypracované v letech 1653 – 1656/ byly na polenském předměstí dva mlýny o jednom složení. Jeden z nich držel mlynář Jan Zastora, který prý patřil mezi nejbohatší občany na předměstí. Také v roce 1845, podle údajů J. G. Sommera, byli v Polné dva mlynáři.

Na přelomu 19. a 20. století byly v Polné tři fungující vodní mlýny – Borský mlýn Jana Štohanzla, Podleský mlýn Vincence Fialy a Podhorský mlýn Antonína Pospíchala. V místních obcích soudního a berního okresu polenského to byl mlýn Františka Křehlíka v Dobroutově, Václava Dobrovolného v Hrbově, Josefa Roseckého v Poděšíně a Matěje Procházky v Horní Věžnici. V Nížkově byly mlýny dva – Františka Hrubého, kde byla i stupárna a mlýn Aloise Laštovičky.

Mlýny byly vesměs o jednom složení, což je označení pro mlecí soustrojí. Malým mlýnům o jednom složení taženém jen jedním kolem se lidově říkalo „mrňák“ a mlynářům, jejichž mlýn stál na potoce se zase říkalo „potočník“. Někde byla součástí mlýna stupárna – správněji „stupovna“ – místo, kde se ve stoupách dělali z ječmene kroupy.

Pokud jde o mlynáře, je nutné připomenout, že v minulosti byla vrchnost majitelkou tekoucích vod a rybníků, stavěla při nich mlýny k potřebě svých dvorů a pivovarů a také k pohodlí poddaných. Vrchnostenská moc si osobovala i právo nutit poddané mlít obilí ve mlýnech vrchností jim určených. V čase, kdy vrchnost byla držitelkou dominikálních mlýnů, pronajímala je nájemcům za podmínek stanovených v nájemní smlouvě. Nájemce se musel zavázat, že kromě placení nájemného povede počestný a bohabojný život a k němu přidrží také své lidi a čeládku, od příkázaných mu mlečů bude brát jen spravedlivé měřičné a nebude ve mlýně přechovávat cizí lidi. Zavazoval se ovšem i k poskytování výhod panským úředníkům, šafářům a dvorské čeledi. Mlynář, nájemce dominikálního mlýna, byl na vrchnosti zcela závislý. Na základě nájemní smlouvy byl kupříkladu mlynář Šimon Hrubý z Červeného mlýna nucen odebrat ročně z vrchnostenské vinopalny v Polné určité množství kořalky.

Vedle mlynářů dominikálních, kterým byly vrchností smluvně přikázány

Opuštěný Borský mlýn, foto z konce 60. let 20. stol.

některé vesnice melivem, byli na panství polensko-přibyslavském také mlynáři rustikální, zvaní kontribuční nebo selští. Mezi ně patřili v roce 1789 na Polensku podleský mlynář Jakub Fiala, podhorský František Rosendorfský, Josef Lang v Kamenné, Jan Strnad v Hrbově, Jakub Čejka u Německého Šicendorfu, Pavel Drobný v Dobroutově, Martin Čejka v Horních Věžnicích, Florian Laštovička a Matěj Hrubý v Nížkově.

Soupeření mezi dominikálními a rustikálními mlynáři o mleče vedlo k četným sporům, které dlouhá léta zaměstnávaly vrchnostenské úředníky. Sporům se nevyhnul ani magistrát města Polné. Ten kdysi vystavil podhorskému a podleskému mlynáři atest, povolující mlíti komukoliv a kdykoliv.

Borský mlýn nazývaný mlýnem Čejkovským či Štohanzlovským klapával severozápadně od města u rybníku Bor v krásném zalesněném údolí říčky Šlapánky. Podle urbáře z roku 1636 byl o třech kolech. V roce 1688 měl čtyři složení a stupárnu. Dne 30. června 1769 koupil mlýn od polenské vrchnosti Jakub Čejka za 400 zlatých a 120 zlatých zákupní činže. Mletím náležely do Borského mlýna vesnice Německý Šicendorf, Horní Věžnice, Brzkov a Kamenná. Vedle mlýna stával ve II. polovině 18. století tzv. mlýn tabační, kde se patrně šrotovaly tabákové listy k výrobě šňupavého tabáku. V roce 1825 byl tabační mlýn zrušen a místo něho postavena pila. Podle dalších historických záznamů byl v roce 1841 ve vlastnictví Františka Čejky, v roce 1870 byl v Boru mlynářem jakýsi Hájek a od roku 1916 byl vlastníkem Jan Štohanzl. Mlynář Hájek začal vedle mletí obilí i s primitivní výrobou škrobu z brambor. Štohanzlova podnikavá rodina od roku 1916 dosavadní způsob výroby zdokonalovala a v roce 1930 měli již synové Jana Štohanzla Josef a Jindřich velké hospodářství, mlýn, škrobárnu a pilu. Vodního toku později využili ke zřízení malé vodní elektrárny pro dodávku energie k pohonu strojů, zařízení i světla. Silná konkurence ve výrobě škrobu byla příčinou zastavení této výroby v roce 1940. O rok později byl ukončen i provoz pily a mlýna. Pamatuji se, když jsme tam za války přivezli k semletí obilí za vejmelné – což byl poplatek za mletí. Bylo tam teplo a útulno, mlýn voněl obilím a moukou. Po zastavení mlýna jeho poslední vlastníci Josef a Jindřich Štohanzlové, oba staří mládenci, na svém hospodářství jen živořili. Tento stav trval až do jejich úmrtí v roce 1950 a 1951. V kouzelném údolí, kam příjemná procházka Pojmonovou stezkou od města trvá jen půl hodiny, místo veselého klapotu mlýna, se rozhostilo ticho. V padesátých letech Borský mlýn obydlel podivín, bývalý farář na penzi Varhánek se svou hospodyní, která o něj ve stáří obětavě pe-

čovala. V zastřešených hospodářských objektech byla v polovině 60. let uskladněna již nepoužívaná, historická technika polenských hasičů. Zubem času a neudržováním byla znehodnocena a část rozebrali a odnesli nenechaví lidé. Škoda, mnohé ze starých stříkaček by dnes byly ozdobou některého muzea. Později mlýn již jenom pustnul. Dnes ho připomíná pouze velké mlýnské kolo, které zde zůstalo ponecháno jako památka v blízkosti rekreačního stavení.

Mlýnské kolo Borského mlýna

Podhorský mlýn, zvaný také Rosendorfský, koupil v roce 1617 Jiřík Rosendorfský od mlynáře Vávry za 490 kop míšeňských. V roce 1657 byl na mlýně Václav Veselý a od roku 1666 Jan Měřínský. V průběhu 18. století se objevují jména těchto majitelů: Rosendorfská, zvaná Vodačka, Horáček, Veselá a po ní Veselý, nejspíš syn. V roce 1861 je veden na mlýně Josef Rosendorfský a od r. 1870 Antonín Pospíchal a Amalie, provdaná Dvořáková. Od roku 1916 mlýn vlastnil Antonín Dvořák. Od roku 1870 zde byla až do období I. světové války poměrně primitivní výroba škrobu. K zásadní změně došlo po roce 1923, kdy celý podnik převzal Jindřich Procházka a vytvořil z něj velký průmyslový kombinát zahrnující parní pilu spojenou s dřevovýrobou, mlýn a moderní škrobárnu. V roce 1948 byl podnik Jindřicha Procházky znárodněn, mlýn a škrobárna byly začleněny do národního podniku Amylon, který v padesátých letech zrušil mlýn i škrobárnu. V devadesátých letech 20. století byly objekty dřevovýroby, mlýna i škrobárny Na Podhoře (název Podhora má tato část města z doby, když nad ní byl les Zelená Hora) vráceny v restituci synovi bývalého majitele Jindřichu Procházkovi. V současné době zde působí prosperující firma Sapeli, vyrábějící široký sortiment dřevěných dveří a zárubní. Nový majitel dal obnovit hráz dnes pečlivě udržovaného Podhorského rybníku, napájeného Ochozským potokem.

Podleský mlýn byl v minulosti často uváděn jako Podvochozský. Od bývalého Podhorského mlýnu dojdeme proti proudu potoka k obnovené kapliče, do malebného údolí, až k Podleskému mlýnu, který zde stál zřejmě již počátkem 16. století. Mlýn s usedlostí patřil, a patří, starému mlynářskému rodu Fialů. Ti se usadili již ve fungujícím mlýně v roce 1650. Podleský mlýn můžeme zcela určitě zařadit k nejstarším mlýnům na Polensku. Dostupné prameny uvádějí v roce 1586 mlynáře Petra Džbánka, kterému patřil i Zápekelský dvůr. Kopec nad mlýnem se nazýval Hora Beranovská a býval tu obecní les. Mlýn byl zván „Pod lesem“ a také „Pánovým mlýnem“, určitě proto, že kdysi patřival majitelům hradu. Rod Fialů na mlýně, a s ním související zemědělské usedlosti, hospodařil 300 let. Po „vítězném únoru“ byl posledním majiteli Otto Fialovi mlýn, hospodářství i pozemky znárodněny. V roce 1950 bylo mletí trvale zastaveno, pole převzal Státní statek Polná. Počátkem 90. let 20. století byl majetek vrácen původním vlastníkům – rodu Fialů, kteří zdevastovanou usedlost zrekonstruovali a kromě bydliště zde našli uplatnění v úspěšném chovu skotu. Dobře udržované budovy mlýna dnes tedy slouží jiným účelům. K Podleskému mlýnu se vztahuje hezká pověst *O stříbrné pikslu* (v publikaci Milady Kislingerové *Polenské pověsti a povídačky*, nakl. Linda Polná 2000). Po generace předávaný a mnohokrát upravovaný příběh je o mlynáři z Podlesa, který prý byl v době rekatolizace tajným Pikartem. Mnoho mlýnů, nejen v pohádkách, má svá tajemství, historicky nedoložená tvrzení. Na pověst o stříbrné pikslu mlynáře z Podlesa vzpomíná Břetislav Rérych: „Sem za mlýn utíkali z Čech pronásledovaní prý Čeští bratři, kdežto na Moravě nalézali ochrany. Předchůdce nynějších mlynářů Fialů byl prý také tajný Pikart. Že byl zámožný a moudrý, zvali ho i na zámek k slavnostem, pokavad jeden zrádný mleč neuhlídál, jak pan otec, když vše usne, vyndává ze skryše Kralickou bibli a v noci s celou rodinou čítá a uvažuje nad ní. A jak ho šikovně usvědčili! Tenkrát měli ve zvyku, že když pro něco poslali, dali s sebou věc, prsten, pikslu, aby domácí uvěřili. A tak na hostině vytáhli mlynáři z kapsy tajně stříbrnou pikslu, poslali s ní člověka do mlýna, aby mlynářka hned po něm poslala tu „Bibli“. Ona chudák poslechla a mlynář byl v nemilosti propuštěn a na ráno obeslán na zámek. Nepřišel. Do rána opustili vše a zmizeli z mlýna.“ (*Polná, průvodce po městě a okolí*, str. 69). Pouze dodejme, že mleč byl ten, kdo si dával ve mlýně mlít obilí, nikoliv zaměstnanec mlýna.

Panský mlýn. Mlýny a pivovary se podílely na příjmech Polensko-přibyslavského panství a vrchnost si těchto odvětví velice hleděla. Nejstarší, snad panský mlýnek, zvaný Červený nebo také U Slavičku, stával nad Peklem. Bylo to v místě nynějšího chobotu rybníku Pekla, na Dobroutovském potoce, kde údajně bývalo pohanské pohřebiště. Zrušen byl v roce 1480, když majitel panství Viktorin z Kunštátu vybudoval dnešní patnácti-hektarový rybník Peklo. Zatopený mlýnek byl v tomtéž roce nahrazen nově postaveným panským mlýnem na „Velké vodě“, pod rybníkem Plac. Pod horní budovou bývalé panské barevny vedl z rybníku Plac velký vodní náhon na mlýnské kolo. Pozdější majitel Václav Pojmann dal na místě vodního kola postavit Francisovu turbínu s generátorem. Vyrobený elektrický proud pak poháněl pražící pánve při výrobě dextrinu. Panský mlýn „Na velké vodě“ drželi majitelé panství až do roku 1769, kdy ho prodali Antonínu Čejkovi. Ve smlouvě o koupi a prodeji je uváděn jako „Horní mlýn v Polné“ nejspíš proto, že v té době byl v majetku panství i „Dolní mlýn“ pod rybníkem Bor, zakoupený mlynářem Františkem Čejkou až později, v roce 1841. Smlouva o koupi a prodeji tzv. Horního knížecího dietrichsteinského polenského mlýna z 15. dubna 1769 byla vyhotovena v jazyce německém s tím, že kupní suma 2 000 zlatých bude splacena v Polenském knížecím důchodu do 30. července 1769. Ve smlouvě o dvanácti odstavcích se dočteme, že do mlýna jsou připuštěni lidé z vesnic Dobroutov, Malá Věžnice, Záborná a Hrbov. Za zmínku stojí i ustanovení a závazek kupujícího, že „proti častějšímu nedostatku vody na mletí, než jest uvedeno ve smlouvě, bude dáno do každé roury, odtékající z Pekla, prkno, aby se voda udržela, při čemž musí býti dbáno pozornosti, aby ryby nechcípaly“. A doslovně závazek: „Nakonec, jestliže povede mlynář bezbožný a nepořádný život a měl by k němu svoji manželku, děti a domácnost, kdyby dokonce vyznával Husitské náboženství, propadne jeho mlýn ve prospěch vrchnosti a bude konfiskován. Dále nemá přechovávat cizí nezákonné živly a má ctít vrchnost, která má za něho odpovědnost“. Co k tomu dodat? NIHIL NOVI SUB SOLE – Nic nového pod sluncem.

Klub Za historickou Polnou hledá pro svůj archiv, založený v roce 1991, fotografie, pohlednice, úřední dokumenty, novinové výstřížky, publikace, jakékoliv dobové doklady se vztahem k historii Polné a regionu, panství Polná-Přibyslav a významným osobnostem z Polenska. Uvítáme i kopie dokumentů. Prosíme o nabídku na tel.: 0606 274833 nebo na adresu: Klub Za historickou Polnou, Varhánkova ul. 275, 588 13 Polná.